

Сомов М.В.

УДК 323.1(477.75)

ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Автономна Республіка Крим є поліетнічним регіоном, для якого характерні насичені національні процеси. Це пов'язано, у тому числі, і з тим, що Крим є місцем зустрічі двох цивілізацій – слав'яно-православної і ісламської. Особливістю етнічних процесів на півострові за останні 20 років з'явилася репатріація раніше депортованих громадян (кримських татар, німців, болгар, греків і ін.). Тому, специфіка міжнаціональних відносин у Криму є досить актуальною соціально-політичною дослідницькою проблематикою. В цілому, проблемам міжнаціональних відносин в Криму приділяли увагу у своїх роботах такі дослідники як О.А. Габріелян, К.В. Коростеліна, А.В. Мальгін, Е.С. Муратова, О.Р. Нікіфоров, І.М. Прибиткова А.С. Філатов, А.Д. Шоркін та ін.

Як правило, міжетнічні відносини вивчаються з метою їх гармонізації, запобігання дискримінації, регіональних напруг і конфліктів. Метою цієї роботи є вивчення специфіки міжетнічних відносин в Автономній Республіці Крим на прикладі результатів конкретного соціально-політичного дослідження. Основними завданнями статті виступають:

- визначення актуальності міжетнічних проблем в даний час в АР Крим;
- характеристика рівня толерантності з боку кримського співтовариства;
- аналіз комунікаційного аспекту в міжетнічних відносинах в АРК;
- визначення мовного чинника в структурі міжнаціональних відносин в автономії;
- аналіз міжетнічних відносин у Криму на міжособистісному і міжгруповому рівнях.

У роботі будуть презентовані результати дослідження (метод опитування - анкетування, n = 300 осіб).

Дані Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території АР Крим свідчать, що в автономії проживають представники 125 етносів. В етнічному складі переважають росіяни, чисельність яких в 2001 р. становила 1180,4 тис. людини або 58,3% від загальної чисельності населення. Наступне місце в етнічній структурі займають українці. Їх кількість нараховувала на дату проведення перепису 492,2 тис. осіб. Питома вага українців у загальній чисельності населення Автономної Республіки Крим складає 24,3%. Третє місце за кількістю жителів займають кримські татари. Їх кількість порівняно з переписом 1989 року збільшилася в 6,4 рази і нараховувала на момент перепису населення 2001 року - 243,4 тис. осіб. Питома вага кримських татар в структурі населення АРК становить 12,0% згідно перепису 2001 року [1].

Дані проведеного дослідження показують, що проблема міжетнічних відносин і сьогодні актуальна в кримському регіональному співтоваристві. Про це свідчать відповіді на питання: «*Чи існують у Криму, на ваш погляд, міжнаціональні проблеми?*». «Так, існують» відповіло 83,1% респондентів, «ні, не існують» - 12,41%, не визначились близько 2% опитаних. Це продовжує говорити про наявність міжетнічних суперечностей, пов'язаних з низкою проблем (мовної, земельної, інституційної, правової та ін.), а також про відсутність грамотної міжнаціональної політики як на державному, так і на регіональному рівнях. Які ж основні фактори міжетнічних суперечностей, в чому їх специфіка? Відповіді на ці та інші питання будуть представлені в наведених даних.

Незважаючи на те, що, з одного боку, велика частина кримчан визнає актуальність міжетнічних проблем, з іншого, можна зафіксувати високий рівень толерантності з боку регіонального спільноти. Більше 74% опитаних зафіксували, що не відчувають приниження власного достоїнства із-за своєї національної приналежності, зрідка його відчувають більше 20%, проте постійно відчувають лише 2,5% респондентів. 83,4% опитаних відповіли, що також не зазнають дискримінації на роботі (навчання) за національною ознакою, зрідка відчувають - 10,73%, постійно ж зазнають дискримінації близько 3,5% опитаних.

Щодо рівня міжетнічної толерантності показові результати відповіді на питання – «*Чи відчуваєте ви неприязнь до представників інших національностей?*». Найбільший показник відводиться позиції «Іноді відчуваю, в залежності від ситуації» - 49,82%, ніколи не відчувають подібну неприязнь - більше 36%. Ствердно відповіли на це питання («так, відчуваю») більше 12%.

Крім того, що Крим є поліетнічним регіоном, для нього характерна також і поліконфесійність. В цілому, за даними Республіканського комітету у справах релігій - релігійна мережа налічує понад 1300 організацій, що належать до 48 конфесій [2, с. 95]. Необхідно відзначити, що на відміну від інших регіонів України, в релігійній мережі автономії нехристиянські релігійні організації становлять близько 30% (в Україні - 4-5%). Специфікою Криму є також те, що триває повернення і облаштування кримськотатарського народу, а разом з цим і поширення ісламу. Найбільша кількість мусульманських релігійних організацій в країні сконцентрована в Криму (більше 80% від їх загальноукраїнського).

Іншою тенденцією в конфесійних відносинах у Криму є сильний вплив російського чинника (майже 60% населення - етнічні росіяни). Звідси, особливе місце займає Російська Православна Церква, структурним підрозділом якої в канонічному відношенні є Українська Православна Церква. Ще одна особливість - це те, що специфіка кримського регіону припускає велику інтенсивність мігрантів в курортний період (сотні тисяч) зі всіх країн СНД, в тому числі представників різних релігійних конфесій. А, як відомо, в столицях і великих соціально-культурних і економічних центрах, де висока ступінь міграції, інтенсивно виникають нові конфесії, деномінації, секти, інші релігійні об'єднання. У провінційних містах та інших населених пунктах такого роду явища спостерігаються в меншій мірі.

Дані опитування показують, що близько 60% респондентів не відчувають ворожості до представників іншої релігії, відчувають, в залежності від ситуації - 27,53%. Ствердно на це опитування (позиція «так, відчуваю») зафіксували 8,7% опитаних. Вищеподані дані продовжують фіксувати високий рівень

толерантності в кримському суспільстві. Прояви нетерпимості по відношенню до інших етносів, конфесій носить ситуативний характер. Тому для регіонального співтовариства важливий розвиток міжетнічного і міжконфесійного діалогу, нових форм взаємодії, співпраці. Особливу роль у цьому можуть грати органи державної і регіональної влади.

У свою чергу, результати дослідження говорять про невисокий рівень соціальної активності у вирішенні міжетнічних проблем з боку кримчан. Тільки близько 9% респондентів відповіли, що активно беруть участь у національних рухах, інколи беруть участь більше 12% опитаних. Переважна більшість населення - 79,1% не беруть участь у національних рухах для вирішення проблем міжетнічного характеру. Які ж, на думку респондентів найбільш прийнятні способи захисту національних інтересів? Більше 38% вважають, що такими, наприклад, є організація кампаній в засобах масової інформації. Близько 28% вказують як на найбільш дієвий спосіб звернення до міжнародних організацій. Більше 23% респондентів передбачають звернення в органи республіканської влади, 22,4% - участь у мітингах і пікети, 21% - об'єднання в партії, земляцтва. До найменш прийнятним способам захисту національних інтересів віднесли страйки - 5,86% і відкритий опір владі - 4,83%.

Міжнаціональні проблеми можуть призводити, як відомо, до безлічі міжнаціональних конфліктів на різних рівнях: інституціональному, соціальному та ін. Конфліктологія знає безліч способів врегулювання міжетнічних конфліктів. В ході нашого дослідження найбільш часто респондентами були названі наступні форми дозволу міжнаціональних суперечностей (при відповіді можна було відзначити декілька варіантів):

1. Грамотна міжнаціональна політика держави - 56,9 %
2. Не допущення виникнення конфліктних ситуацій - 36,55%
3. Компромiс - 30,34 %
4. Розвиток толерантності, терпимості у представників різних національностей - 23,1%
5. Готовність взаємодіяти з представниками інших національностей - 22,41%
6. Прийняття інших національностей такими, які вони є - 14,83%
7. Застосування сили - 8,28%
8. Інші - 1,03%
9. Вагалися з відповіддю - 2,07%

Як видно з вищенаведених даних для гармонізації міжнаціональних протиріч необхідний постійний діалог, ефективна комунікація між представниками різних етносів, конфесій, культур. Як відомо, під міжнаціональної комунікацією розуміється передача інформації, відомостей між представниками різних національних спільнот, що має як двосторонній, так і односторонній характер. Також цим терміном можна описати соціально-психологічні явища та процеси, що виникають у ході безпосередньої взаємодії і спілкування людей різних національностей. Складовими частинами міжетнічної комунікації є обмін інформацією між представниками різних етнічних спільнот. Він залежить від активності суб'єктів комунікації, їх національних установок, способу життя народів, традицій, обрядів. Ефективної комунікації між етносами сприяє сприйняття і розуміння людьми різних національностей один одного. Як правило, причинами комунікаційних конфліктів в етнічній сфері можуть бути розбіжність у думках, погляди, оцінці подій, двояке тлумачення подій, різниці в поведінці людей і ін. При міжетнічної комунікації можуть виникати певного роду бар'єри - соціально-психологічні перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами по спілкуванню (бар'єр розуміння, бар'єр соціально-культурних відмінностей, бар'єр відносин та ін.). [3, с. 487]. Засоби масової інформації є одним з каналів комунікації, в тому числі і в етнічній сфері. Одним із завдань нашого дослідження було визначення ролі ЗМІ в міжетнічних відносинах в Криму. Так, 42,7% опитаних вважають, що засоби масової інформації визначено можуть сприяти розпалювання міжнаціональних конфліктів, з позицією «швидше сприяють, ніж не сприяють» погодилися більше 31%. Лише 8,7% респондентів відповіли, що ЗМІ не сприяють розпалюванню міжетнічних суперечностей (7,69% вагалися з відповіддю). Надалі, розвиваючи проблему, що вище була представлена, але вже щодо кримських регіональних рамок показові відповіді на питання: «Визначте роль засобів масової інформації у міжнаціональних відносинах в Криму». Опитаними були надані наступні основні відповіді, представлені в Таблиці 1.

Таблиця 1.

№	Позиція	%
1	ЗМІ сприяють розпалювання міжнаціональних конфліктів	49,13
2	ЗМІ нейтралізують відомості про міжнаціональні протиріччя	15,57
3	ЗМІ сприяють зниженню міжнаціональних конфліктів	13,84
4	Інше	6,92
5	Важко з відповіддю	14,53

Таким чином, на думку опитаних велика роль засобів масової інформації як каналів міжетнічної комунікації не у врегулюванні, а в розпалюванні міжетнічних протиріч. Отже, працівникам мас-медіа та їх засновникам необхідно у своїй діяльності приділяти особливу увагу на вирішення цієї проблеми.

Вище вже говорилося про специфіку Криму в національно-культурної палітри України. Крім того, необхідно відзначити, що Крим - єдина автономія у складі України. АРК є російськомовним регіоном, для республіки характерні багато ритуальних атрибутів, не властивих іншим регіонам. Особливу актуальність у кримській автономії складає мовне питання. За результатами дослідження, 62,5% опитаних вважають, що російська мова повинна мати статус державної або офіційної, 25,6% висловили думку, що російська повинна бути офіційним тільки в російськомовних регіонах України. Лише 7% респондентів погодилися з

тим, що російська повинна мати статус мови етнічної меншини. Дані опитування показують, що більше 82% респондентів спілкуються в колі сім'ї російською мовою, 12% - на кримськотатарській, 5,35% - українською.

Крим поліетнічний регіон, де особливої актуальності набувають питання отримання освіти рідною мовою. Так, більше 70% опитаних, безумовно, позитивно ставляться до можливості отримання освіти рідною мовою (17,83% - більше позитивно, ніж негативно). Показові відповіді на питання: «Як Ви думаєте, якою мовою повинне вестися викладання в учбових закладах Криму?», відповіді на які представлені в Таблиці 2.

Таблиця 2.

№	Позиція	%
1	Російською мовою	49,83
2	Це залежить від вибору самого учня (або його батьків)	30,8
3	На мовах народів, що проживають на півострові (російською, українською, кримськотатарською та ін.)	14,53
4	Виключно державною українською мовою	4,15
5	Інше	0,35
6	Важко з відповіддю	0,35

Таким чином, представлені дані свідчать про особливу актуальність мовної проблеми при врегулюванні міжетнічних суперечностей, особливу актуальність продовжує викликати проблема статусу російської мови.

З моменту репатріації депортованих громадян відбувається інтеграція національних меншин в органи влади Криму. Дані дослідження показують, що 31,49% опитаних напевно підтримують наявність у структурах органів влади Криму представників депортованих громадян (кримських татар, вірмен, болгар, німців, греків), не підтримують - більше 18% респондентів (13,5% швидше не підтримують, ніж підтримують). Як відомо, до 1998 р. при виборах в кримський парламент існували квоти за національною ознакою для депортованих громадян. На сьогоднішній день більше 28% опитаних вважають, що подібні квоти повинні існувати і в даний час (19,7% вважають, що квоти швидше повинні існувати, ніж не повинні). Не згодні з перспективою відновлення квот більше 20% респондентів, а 24,65% вважають, що квоти «швидше не повинні існувати».

Наступними, одним з актуальних аспектів у міжнаціональній відносинах в кримській автономії є проблема самозахоплення земель. Як показують дані опитування, 77% респондентів негативно ставиться до практики самозахоплення землі, схвалення цьому явищу висловили лише близько 6% опитаних.

За пропозицією ряду дослідників показником розвитку дружніх міжетнічних відносин на міжособистісному і міжгруповому рівнях є міжнаціональні шлюби. Учасникам опитування також пропонувалося відповісти на питання: «Чи сприяють міжнаціональні шлюби розвитку дружніх міжетнічних відносин?». Більше 34% опитаних погодилися з твердженням, що міжнаціональні шлюби напевно сприяють даному процесу, 29,7% висловилися на користь позиції «швидше сприяють, ніж не сприяють». Більше 15% респондентів висловили негативне ставлення до питань міжнаціональних шлюбних шлюбів. Особливий інтерес може викликати факт міжетнічних шлюбів між кримськими татарами і слов'янським населенням. Позитивне ставлення до цього явища висловило більше 18% опитаних, негативне - близько 22%. Близько 60% погодилися з твердженням, що «це особиста справа, тих хто вступає у шлюб».

В цілому ж, всі вищеподані дані дають можливість зафіксувати ряд тенденцій в міжетнічних відносинах в Криму. На даний момент, слов'янські та кримськотатарські етноси грають і в майбутньому, будуть грати, домінуючу роль в національних відносинах у Автономній Республіці Крим. Можна припустити, що в подальшому від цих взаємин буде залежати стабільність в кримському і українському соціумі. Також фіксується високий рівень толерантності з боку населення півострова. Для встановлення стійкої суспільно-політичної ситуації в регіоні необхідно продовження розвитку міжетнічної та міжконфесійної співпраці, а також ефективної взаємодії етнічних організацій і державних структур, що в цілому може сприяти формуванню загальнокримської культури.

Джерела та література:

1. Перепись населения 2001 года в Украине : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sf.ukrstat.gov.ua/perepis.htm>
2. Жидков М. А. Тенденции развития межконфессиональных отношений в Автономной Республике Крым: политологический анализ : дис. ... канд. полит. наук / М. А. Жидков. – Симферополь, 2010. – 210 с.
3. Каппони В. Коммуникация. Прикладная конфликтология : хрестоматия / В. Каппони, Т. Новак; сост. К. В. Сельчонок. – М., Мн. : АСТ; Харвест, 2003. – С. 487-503.